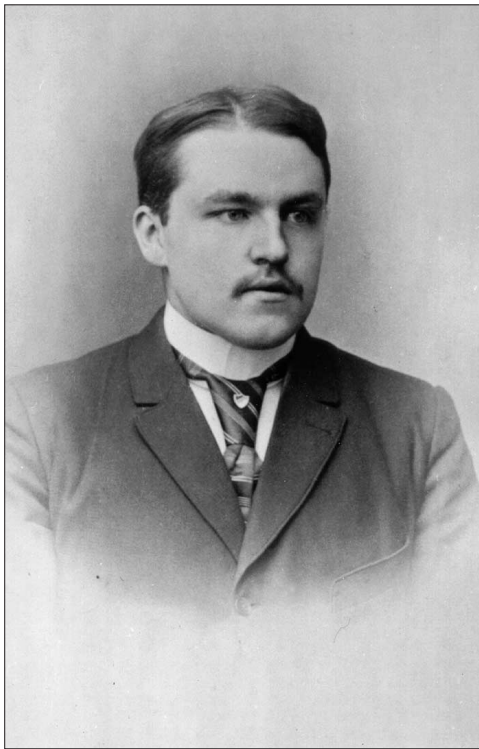

OTTO GREIFFENHAGEN

– MUUSIKUST LINNAARHIVAAR

Otto Greiffenhagen üliõpilasena Bonni ülikoolis. Ajaloomuuseumi fotokogu

Otto Ferdinand August Moritz Greiffenhagen sündis 20. juunil 1871 Tallinnas. Tema isa oli Tallinna rae ülemsekretär titulaarnõunik Thomas Wilhelm Greiffenhagen¹. Ristinime Otto sai poiss 1871. aasta alguses riigikantsleriks määratud ja oma kuuluse tipul oleva Saksamaa ühendaja vürst Otto von Bismarcki järgi.² Peres oli kasvamas kaks vanemat venda – Heinrich³ ja Wilhelm⁴ – ning õed Elisabet ja Helene. Otto alustas kooliteed Lajusi erakoolis⁵ ja jätkas seda 1884. aastal Tallinna kubermangugümnaasiumis,⁶ mille lõpetas 1889. Seejärel asus ta Tartu ülikoolis õppima ajalugu.⁷ Teisel semestril 1889 astus Otto Greiffenhagen korporatsiooni "Estonia"⁸ ja 1890. aastal Eesti Opetatud Seltsi liikmeks.⁹ 1890. aasta lõpuks sooritas ta ajaloo erialal nõutud esimese kolmandiku graduaal-eksamid ja otsustas 1891. aasta augustis jätkata õpinguid Bonni ülikoolis. 1897. aasta märtsis sooritas Otto Greiffenhagen Bonni ülikoolis riigieksamid ajaloos, saksa keeles, filosoofia eelkursuses ja maateaduses, mis lubasid teda ametisse astuda õpetajana, arhivaarina või bibliotekaarina. Seejärel töötas Otto Greiffenhagen mõnda aega Bonnias tuntud revolutsioonisõdade uurija Hermann Hüfferi¹⁰ erasekretärina. Naasnuna 1899 kodumaale, omandas ta Peterburi ülikooli juures saksa keele õpetamise õiguse gümnaasiumides ja progümnaasiumides.¹¹

17. veebruaril toimus Tallinna linnavalitsuse istung, kus võeti vastu otsus kinnitada Otto Greiffenhagen linnaarhivaari kohale alates 1. märtsist 1900 aastapalgaga 1000 rubla. Kõrges eas Gotthard von Hanseni linnaarhivaari kohal välja vahetanud Otto Greiffenhagen näitas üles aktiivsust mitte ainult arhivaarina, vaid ka ajaloouurijana, kelle sulest ilmus rohkesti artikleid. Linnaarhiivi esindajana osales ta konverentsidel ja võttis osa näituste korraldamisest. Esimene maailmasõda tõi kaasa linnaarhiivi evakueerimise, mida Greiffenhagen põhjalikult kirjeldab: "Nõupidamise järel toleaeagse linnapea J. J. Poskaga otsustas kuberner, et krahviproua Uvarovi ettepanek paigutada Tallinna linnaarhiiv Keiser Aleksander III Ajaloolisse Muuseumi tuleb vastu võtta. See otsus tehti linnaarhivaari hääle vastu, kes pidas arhiiviruume raekojas oma paksude müüride ja võlvidega küllalt kindlaks ka võimalikkude kallaletungide vastu õhust. Nüüd pakiti arhivaalid 87 suurde kasti, mis täitsid pea täielikult ühe kaubavaguni, ja linnaarhivaar ise sõitis augusti lõpul Moskvasse, kus ta ligi kahepäevase ootamise järel võis arhiivi vastu võtta ja selle paigutada ruumika saali pikiseina äärde muide väga kaunilt ja moodsalt sisustatud Aleksander III Ajaloolises Muuseumis. Üksikud kastid olid varustatud Tallinna veoäri

Bonni ülikool. P. Pillaku foto

plommidega. Muuseumi juhatus võttis arhiivi alahoidmiseks vastu ainult kahel tingimusel: 1) kastid pidid kogu nende deponeerimise ajal muuseumis jääma kinniplommituks ja 2) juhtumil, kui vene väed peaksid olema sunnitud Moskvast lahkuma (!), ei võta muuseumi juhatus enesele enam mingit vastutust Tallinna arhiivi eest. Septembri alul tuli arhivaar tagasi Tallinna. Nüüd algas arhiivile Moskvas paabeli vangipõli. Sää! viibis ta tervelt 5 aastat.¹²

1917. aasta augustis taotles Otto Greiffenhagen linnavalitsuselt komanderingu Stockholmi, et sealse Riigiarhiivis valmistada ärakirju Livonica kogudest (samas ei maksa siinkohal unustada, et kolmandat aastat oli käimas maailmasõda ja rinde üha lähenemas Tallinnale). Septembris reisiski ta Petrogradi, Torneä ja Haaparanta kaudu Stockholmi, kus hakkas valmistama ärakirju Tallinna kohta käivatest reduktsiooniprotokollidest. Kui komanderinguks ettenähtud kolm kuud täis sai, selgus ühtäkki, et tagasisõit on osutunud üsna võimatuks: Soome raudteid ei saanud kasutada sealse kodusõja tõttu ja Läänemerele puudus laevaliiklus, kuna 1917. aasta sügisest oli alanud Saksa vägede vedu meritsi Saaremaale. Nii oli Otto Greiffenhagen sunnitud veetma Stockholmis esialgu kavatsatud kolme kuu asemel hoopistükkis üheksa kuud. Ega muud häda olekski olnud, aga vahepeal oli toimunud enamlik riigipööre ja Greiffenhageni Peterburi panka kui kindlasse kohta paigutatud 3000 rubla natsionaliseeriti. Nii tuli Tallinna linnaarhivaaril ennast Stockholmis elatada – nagu ta ise ütleb – "kirjandusliku töö ja eratundide andmisega". 1918. aasta lõpus astus Greiffenhagen Stockholmis "Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia" liikmeks.¹³ Vahepeal jõudsid Saksa väed hõivata kogu Eesti ja sõjaväevõimud andsid Otto Greiffenhagenile mais 1918 tagasisõiduloa. Trelleborgi, Sassnitz, Berliini kaudu ja läbi Leedu jõudis Tallinna linnaarhivaar tagasi kodulinna ning jätkas oma ametikohustuste täitmist.

Peagi olid sakslased sunnitud Eestist lahkuma ja Greiffenhagen jätkas oma tegevuse kirjeldamist linnaarhivaarina järjekordselt muutunud oludes: "Eesti riigi iseseisvuse alul tuli arhivaaril arhiivi puudusel tegelda juhusliku tööga. 1918/19 oli ta tegev ka kaitseliidus. 1919. aastal pühitseti pidulikult Tallinna linna 700. aasta juubelit. Sel puhul korraldas Eestimaa Kirjanduse Ühing oma muuseumis väikese ajaloolise näituse; juubelipäeval 15./27. juunil pidas arhivaar muuseumi saalis ettekande "Tallinna suhetest Skandinaaviaga", mis ka trükkis ilmus.¹⁴ Tartu rahu sõlmimise järel 2. veebruaril 1920, milles muu seas oli tingimusena ette nähtud ka arhiivide tagasiandmine, kaalus linnavalitsus kavatsust, saata arhivaar Leningradi (Petrograd nimetati Leningradiks 1924. aastal), et ta sää! vastavalt asjade seisule võiks ise korraldada arhiivi tagasitoomist. Siiski ei osutunud see reis, mis oleks olnud seotud suurte raskustega, sugugi hädatarvilikuks. Eesti valitsuse ülesandel saadeti 1920. aastal riigiõiguse professor N. Maim Nõukogude Liitu, et tagasi tuua sõja ajal sinna evakueeritud eesti raamatukogude ja arhiivide aardeid. 87 kasti Tallinna arhiivimaterjale anti talle Moskvas viivimata kätte ja saadeti 5. juunil Tallinna poole teele, kuhu nad saabusid mõne päeva pärast.

Tagasitoodud arhivaalid jõuti mõne nädala jooksul arhiivis uuesti üles seada. Kõigepealt tegi linnaarhivaar kindlaks, et arhivaalid olid saabunud parimas seisundis, kuid tuleb võtta käisile arhiivikataloogi¹⁵ uuesti väljaandmine... Vahepeal oli arhiiv linnaasutisena allutatud linna haridusosakonnale. Eelarvesse võeti peale arhivaari ja ta abi palkade summad ka kantseleitarvete, inventari ja ka trükikulude jaoks. Ka kirjutusmasina ja telefoni sai arhiiv pärastpoole.¹⁶

Alates aastast 1900 oli Otto Greiffenhagen Eestimaa Kirjandusliku Ühingu¹⁷ liige ja aastast 1919 ühingu sekretär, seejärel aastatel 1922–1936 Eestimaa Kirjandusliku Ühingu esimees. Tema initsiaalidel korraldati hulgaliselt nimekate kodu- ja välismaa teadlaste ning kultuuritegelaste osavõtul populaarseid ettekandeõhtuid. 1926. aastal tuli Greiffenhageni algatusel Hansa Ajaloo Selts, kellega tal 1921. aastast olid tihedad sidemed, Tallinnasse hansapäevi pidama. Kuigi Eestimaa Kirjanduslik ühing tegutses aktiivselt, tuli pidevalt ületada probleeme, mis olid põhiliselt majandusliku laadi, aga tingitud ka noorte vähesest huvist ja kaastööliste arvu vähenemisest. Siiski suudeti Greiffenhageni juhtimisel nendest jagu saada ja hoida ühingu tegevus stabiilsel tasemel. 1936. aasta 25. märtsil, kui Otto Greiffenhagen loobus ühingu esimehe kohast, valiti ta auliikmeks.¹⁸ Aastatel

Otto Greiffenhagen. EKA, neg A-181:386

1932–1936 oli Greiffenhagen Eestimaa Kirjandusliku Ühingu perioodiliselt ilmuva väljaande *Beiträge zur Kunde Estlands*¹⁹ toimetaja. 1925. aasta veebruaris valiti Otto Greiffenhagen Õpetatud Eesti Seltsi auliikmeks.²⁰ 22. märtsil 1925 nimetati Greiffenhagen seoses tema tööjuubeliga Pärnu Muinasuurimise Seltsi peakoosoleku auliikmeks.²¹ *Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde* zu Riga oli Otto Greiffenhageni valinud oma korrespondentliikmeks 1921. aastal ja 1929 valiti ta auliikmeks.²²

Otto Greiffenhagen oli koos ülemkooliõpetaja André Favre'i ja ajakirjanik Arthur Knüpfferiga kaasautoriks Arthur Alfred Behrsingi koostatud kirjandusloolisele väljaandele "Balti luuleajaloo põhijooned".²³ Otto Greiffenhagen kirjutas selles vanema osa, mis algas rahvaluule ja esimeste kirjajalike mälestistega ning lõppes Eesti alade Vene alla minekuga. Raamatu ilmumine äratas tähelepanu ja pälvis Tartu Ülikooli eesti ja üldise kirjanduse kateedri juhataja erakorralise professori Gustav Suitsu põhjaliku retsensiooni Eesti Kirjanduses.²⁴ Greiffenhagen kirjutas mõnedki artiklid "Eesti Biograafilisele Leksikonile" ja tegi kaastööd Ajaloolisele Ajakirjale.²⁵

Tallinna Linnaarhiiv oli ajalooallikate publitseerimisel teedrajavaks eeskujuks teistele Eesti arhiividele. 1930. aastal võtsid Otto Liiv ja Nigolas Treumuth kokku iseseisvuse ajal ilmunud allikapublikatsioonid ja tõdesid: "Kahtlemata on Eesti allikapublikatsioonide avaldamise alal esikohal Tallinna linnaarhiiv. Teame, et linnaarhiivi ainesrikul ja publikatsioonidena on ilmunud varemil

aastail rida allikmaterjalide kogusid ja arhiiviuurimusi. Sellest publitseerimistraditsioonist peab ka praegune Tallinna linnaarhiivi juhatus kinni ja tulemusena on meil ilmunud rida väärtuslikke allikmaterjale. Et Riigi Keskarhiivil publikatsioonid seni puuduvad, siis on need väljaanded esikoha võitnud just sisu ja editsiooni eeskujulisuse ja väärtusega. Tallinna linnaarhiiv, rikkam keskaegseilt materjalidelt teisist Baltimaade arhiivist, on avaldanud just keskaegseid (või vastavalt uueaja lävel seisvaid) tekste, hoolikate kommentaaridega, üksikasjalikkude registritega ja kogukate sissejuhatustega."²⁶ Tallinna Linnaarhiivi toimetiste seeria kolmanda numbrina publitseeris Greiffenhagen Tallinna vanimad arveraamatud.²⁷ Selle kohta kirjutavad O. Liiv ja N. Treumuth küll kiitvalt, aga juhivad ühtlasi tähelepanu mõningatele puudustele.²⁸ Tallinna Linnaarhiivi väljaannete seeria kuuenda numbrina ilmus Greiffenhageni publitseeritud Tallinna kodanikkuderaamat aastatest 1409–1624.²⁹ 1933. aastal möödus 50 aastat Tallinna Linnaarhiivi asutamisest ja sellel puhul ilmus eesti- ning saksakeelne eriväljaanne, milles Otto Greiffenhagen annab ülevaate linnaarhiivi tegevusest, mida ka käesolevas biograafias on rohkesti tsiteeritud.³⁰

Greiffenhagen, kes omas sidemeid Saksamaal, oli seal avaldanud mitmeid Eestit ja Eesti ajalugu tutvustavaid artikleid. Saksamaa teaduslike erialaväljaannete poolt telliti temalt ka artiklid Eesti arhiivinduse kohta. 1929. a ilmus Greiffenhageni kirjutatud ülevaade Eesti arhiivindusest *Archivalische Zeitschriftis*³¹ ja sama, ainult redaktsooniliste muudatustega *Minerva-Zeitschriftis*³². Seejärel ilmus Greiffenhageni sulest juba täiesti uus ülevaade Eesti arhiivindusest ajakirjas *Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*.³³ Nende artiklite ilmumise järel võttis Ajaloolise Ajakirja 1930. aasta viimases numbris õige kriitiliselt Greiffenhageni käsitluse vastu sõna Otto Liiv, süüdistades Greiffenhagenit rohketes vigades, aga ka pealiskaudsuses ja tendentslikkuses, mis annab Eesti arhiivindusest "välismaa asjaomaises ringkonnis" eksitava pildi.³⁴

1928. aastal oli saanud Tallinna Linnaarhiivi uuema osakonna korraldajaks Rudolf Kenkman. Esialgu tundus tema koostöö O. Greiffenhageni ja abijuhataja P. Johanseniga hästi laabuvat, kuid mõne aasta pärast, 1930. aastate alguses, hakkas ilmne konflikkt, mille taga tunduvad olevat nii Kenkmani isiklikud ambitsioonid kui ka rahvuslikud vastuolud.³⁵ Rudolf Kenkman³⁶ oli vabatahtlikuna osa võtnud Vabadussõjast, lõpetanud äsja iseseisva Eesti Vabariigi rahvusliku ülikooli ja uuris

suure innuga oma kodumaa ajalugu. Pole ime, et tema vaim lausa nõudis uuendusi Eesti ajalooteaduses ja arhiivinduses, eriti aga Tallinna Linnaarhiivis, kus seni olid tooni andnud baltisakslased. Talle tundus, et Greiffenhagenile olid ühtemoodi võõrad nii Eesti rahvuslik ajaloo teadus kui ka kogu maailmas üha enam levinud provenientsprintsibi rakendamine arhiivitöös. Väga mitmekülgsete huvidega poissmehest Greiffenhagen oma baltisaksa, põlise linlase ja rahvusvahelise kultuuritaustaga ning juba isalt päritud arhiivi- ja ajaloo huviga võis talutöödega harjunud maapoisist kujunenud esimese põlve intelligendist ajaloolasele-arhiivaarile tunduda "pisut hoomamatu", mida võib pida da eri põlvkondade, aga kindlasti ka eri kultuurilise tausta konflikti tulemuseks.

Juba aastaid tuha all hõõgunud vastuolu lahvatas lõomama 1934. aasta alguses ajakirjanduse vahendusel, mil Hommikulehes ilmus Rudolf Kenkmani artikkel "Linna arhiivi ühekülgne töö" alapealkirjaga "Eestlastest ametnikel ei võimaldata osavõttu arhiivi väljaannete toimetamisest". Oma artiklis vastandab Kenkman eelkõige eesti rahvusest ametnikud (st iseenda) ja mitte-eestlastest juhtkonna (Greiffenhagen, Johansen): viimased takistavad esimestel teaduslikku uurimistööd.³⁷ Selleks ajaks oli Rudolf Kenkman lõpuks tänu suurtele pingutustele 1932. aastal saanud Tartu Ülikooli magistrikraadi ja tundis end nüüd linnaarhiivi uuemas osakonnas vanade tegijate poolt teadusetegemisest kõrvaletõrjutuna. Nagu sellisel puhul ikka tavaks, ilmus vastuseks linnaarhiivaari mitte vähem terav vastus, kus taunitakse sellist arhiivi sisemiste asjade avalikku arutelu. Iseenesestki mõista ilmus järgmises Hommikulehes numbris veelgi vihasem, üksikasjalikum ja pikem vastulöök R. Kenkmanilt. Selles on rasvaselt ära toodud, et "arhiivi juhatus ei valda veel vabariigi 16-dalgi aastal sellisel määral riigikeelt, et saaks selles kirjalikult asju ajada" ning lõpuks käis Rudolf Kenkman välja oma kõige viimase trumbi: "linnaarhiivaar isegi ei oma teaduslikku tiitlit".³⁸

Loomulikult jõudis niisugune avalik arveteklarimine otsaga linnavalitsusse, kus tuli seisu koht võtta ja otsus langetada, mis taastaks rahu sisesõda pidavas linna allasutuses. Linnavalitsuse haridusosakond kandis 12.01.1934 ette järgmist: "Korduvalt on avaldatud arvamust linnavolikogus, linnavalitsuses, eelarve- ja hariduskomisjonides, et linna arhiivi tegevus ei arene vajalises suunas, et linna arhiivi juhtivate jõudude orientatsioon pole tendentsivaba ega vasta Tallinna ja Eesti Vabariigi rahvastiku enamuse huvidele ja kultuurilistele püüetele, et arhiivil puudub üksikasjalik

pikaajaline töökava teaduslikkude uurimuste ja toimetiste kohta. Haridusosakond ei suuda ümber lükata neid arvamusi ja ühineb hariduskomisjoni viimase koosoleku otsusega pida va vajalikuks koostada arhiivi töökava ja määrata kindlaks selle asutise töö suund. Säärasel asutisel nagu arhiivil töökava peab haarama pikka ajavahemikku. Pole aga loomulik, kui töökava koostavad ühed ja teostama selle on sunnitud teised isikud. Praegune arhiivi juhataja hr. O. Greiffenhagen seisab puhkusele mineku eel, sellepärast poleks otstarbne nõuda temalt töökava koostamist. Haridusosakond leiab, et arhiivi tegevuses märgitud puudusi saaks kõrvaldada õige pea, kui kiirustatakse senise arhiivi juhi puhkuseleminekut ja asendataks teda uue ajakohase jõuga."³⁹

16. jaanuaril 1934 toimunud istungil otsustas Tallinna linnavalitsus panna linna arhiivaar O. Greiffenhagenile ette minna pensionile.⁴⁰ 29. jaanuaril saatis linnapea Otto Greiffenhagenile vägagi taktitundelise, kuid siiski ühemõttelise kirja: "Pidades silmas Teie pikaajalist ja viljakat teenistust linna arhiivaarina, mis õigustab Teid juba ärateenitud puhkepalga saamisele, linnavalitsuse ülesandel soovitan Teile esineda ametist lahkumise ja pensioni määramise palvega."⁴¹ Tallinna linnavalitsuse ettepanekul tegi haridus- ja sotsiaalministeerium otsuse: "Otto Greiffenhagen on teeninud pensioniõiguslistel kohtadel Eesti ja Vene ajal kokku üle 30 aasta, sellest Eesti ajal 15 aastat 6 kuud ja 20 päeva. Teenistusest lahkub Otto Greiffenhagen 1. juulist 1934 haiguse tõttu." Uueks linnaarhiivi direktoriks määrati aga mitte Rudolf Kenkmaa, vaid Eesti kodakondsusesse astunud taanlasest linnaarhiivi abijuhataja Paul Johansen.⁴²

Pensioneerunud Greiffenhagen sai nüüd pühenduda oma harrastustele, mille seas oli juba lapsepõlvest olnud muusikal väga eriline koht. Ta oli hakanud muusikaga tegelema 12–13-aastasena ja sai selleks eelkõige tõuke emalt ning vanemalt vennalt. Kogu pere oli muusikaalne: kolm venda esinesid instrumentaaltriona, kaks õde ja kaks venda laulsid segakvartette. Otto õpetajaks oli vend Heinrich, Niguliste kiriku organist. Otto õppis venna käe all klaveri- ja tšellomängu ning muusikateooriat ja katsetas ka ise laulude, tšello- ja orkestrilalade loomist. Otto Greiffenhageni muusikuelu oli seotud *Revaler Verein für Kammermusiki* tegevusega alates selle asutamisest 1888. 1894. aastal kiratsema jäänud *Verein* sai endale uuesti jalad alla alles uue aastasaja hakul, just siis oli välisõpingutelt tagasi saabunud Otto Greiffenhagen. 1902 valiti *Vereini* uus juhatus, kuhu Otto Greiffenhagen kuulus sekretärina. Otto Greiffenhagen osales

kontserttegevuses tšellistina alates 1900. aasta 28. novembril antud avakontserdist. 1930. aastal valiti ta *Vereini* auliikmeks. Aga muusikunagi oli Greiffenhagen ajaloolane – tema koostatud on *Revaler Verein für Kammermusiki* tegevuse ajalooline ülevaade koos statistiliste tabelitega.⁴³ Ka muusikaajaloolasena oli Otto Greiffenhagen teedrajav: 1903. aastal ilmus tema artikkel "Tallinna linnamuusikud minevikus"⁴⁴, mida võib pidada esimeseks põhjalikuks käsitluseks Tallinna muusikaloost.⁴⁵

Otto Greiffenhagen tegutses ligi kolmkümmend aastat muusikakriitikuna, kellel olid põhjalikud detailideni küündivad teadmised, ka olevat tal olnud absoluutne kuulmine.⁴⁶ Muusikaajaloolane Hillar Saha⁴⁷ annab Otto Greiffenhageni tegevusele muusikakriitikuna järgmise hinnangu: "Kuna ta oli muusikaharrastaja (võttis tšellistina osa kohaliku kammermuusikaseltsi üritustest) ja kursis välismaa kontserdieluga, mitme ajaloolase uurimuse autor (pealegi oli tema vend Heinrich võimekas helilooja ning konservatooriumis ettevalmistuse saanud organist), siis kannavad O. Greiffenhageni arvustused alati asjalikku, mitmeti progressiivset mõju avaldavate sisukate referaatide ilmet. Imestama paneb selle mehe produktiivsus: sadadesse ulatuvate arvukate kriitike ja retsensioonide kõrval avaldas ta hulga kirjutisi kodumaa ajaloo ning toimetas trükki mõned teosed seoses oma põhilise kutsealaga. Lisaks veel reiseid ja kirjavahetusi."⁴⁸

Otto Greiffenhagen suri 10. juunil⁴⁹ 1938. aastal Saksamaal Weseri jõe ääres asuvas Hamelni linnas, kus ta oli oma sugulasi-sõpru külastamas. Otto Greiffenhagen maeti Hamelni Deisterstrasse surnuaeda.⁵⁰ Paul Johansen kirjutab nekroloogis oma kauaaegselt kolleegist: "Innustajana ei olnud talle võrdset. Kes teda tema parimatel aastatel tundsid, teavad, kui vaimukalt ja targalt ta võis rääkida, kui hämmastavalt palju teadis ta teaduslikke üksikasju, ja kui meelsasti oli ta valmis jutustama ning andma nõu. Paljud arhiivi ja raekoja külastajad, alates kroonitud peadest nagu keiser Nikolai II, lõpetades Ameerika turistide ja koolilastega – kõik nad mäletavad teda tänulikult."⁵¹

Otto Greiffenhagen rikastas oma tegevusega Eesti arhiivindust, ajalooteadust, seltsielu, muusikakultuuri ja ajakirjandust. Tema suur uurimus mahuka monograafia kujul jäi küll kirjutamata, kuid ilmunud lühiuurimuste ja artiklite temaatika mitmekülgsus ja nende koguarv paneb hämmastama – ja mitte ainult kvantiteedi poolest. Pidades silmas Otto Greiffenhageni olulist osa Tallinna

Linnaarhiivi kujundamisel selle juhatajana 34 aasta jooksul, tähistati tema tööleasumise sajandat aastapäeva 1. märtsil 2000 väikese ettekandekoosoleku ja näitusega Tallinna Linnaarhiivis. Prof. Peeter Paemurru tšellol ja Piia Paemurru klaveril esitasid muusikapalu, mis kuulusid *Revaler Verein für Kammermusiki* repertuaari, samuti kanti ette Heinrich Greiffenhageni "Valse brillante". **TI**

PEEP PILLAK

MÄRKUSED

¹ Thomas *Wilhelm* Greiffenhagen (19.11.1821 Arhangelskis – 28.12.1890 Tallinnas). Õppis Tartu, Bonni, Heidelbergi ja Berliini ülikoolides õigus-teadust ja ajalugu, omandas Tartu ülikoolis 1848 *cand. jur.* ja 1854 *mag. jur.* kraadi. 1856 asus tööle Tallinna linnavalitsuses. 1876 rae sündik, valiti Tallinna linnapeaks 1883 (samal aastal kinnitas Tallinna linnavalitsus linnaarhiivari kohale Theodor Schiemanni ja seda peetakse Tallinna linnaarhiivi kui esimese Eesti teaduslikult korraldatud arhiivi sünniaastaks). 1885 tagandati linnapea kohalt kuberner Šahhovskoi poolt, kuna keeldus vene keelt linna asjaajamise keelena kasutusele võtmast. Eestimaa Kirjanduse Ühingu aseesimees ja 1889–90 bibliotekaar. Ajalehe *Revalische Zeitung* asutaja ja toimetaja, 1864–67 peatoimetaja. Mitme Eesti ajaloo alase töö autor. Ilmselt avaldas suurt mõju oma poja Otto arhiivi- ja ajaloohuvi kujunemisele ning ajakirjanduslikule tegevusele.

² *Erinnerungen des Revaler Stadthauptes Thomas Wilhelm Greiffenhagen*. Bearbeitet von Arved Freiherr von Taube und Karl Johann Paulsen. Schriftenreihe der Carl-Schirren-Gesellschaft. Band 1, Schriftleiter Wilhelm Lenz jun., Hannover-Döhren 1977, lk 142.

³ *Heirich* Samuel Greiffenhagen (16.10.1857–28.01.1908) sündis Thomas Wilhelm Greiffenhageni esimesest abielust Eugenie Katharine Bergiga. Õppis Leipzigi konservatooriumis 1876–1880, oli Niguliste kiriku organist alates 1882. aastast kuni surmani, esmaspäevastel muusikaõhtutel tutvustas ka ilmalikku orelimuusikat. Taastas kiriku juures segakoori, oli selle dirigent 1882–1892, samuti muusikaõpetaja ja helilooja.

⁴ *Wilhelm* Adolf Greiffenhagen (2.03.1862–6.03.1916) – õppis Tallinna kubermangugümnaasiumis 1875–80, Tartu ülikooli arstiteaduskonnas 1880–86, meditsiinidoktor 1887, täiendas end välismaal, 1887. aastast eraarst Tallinnas, 1888–1904 juhatas kirurgiaosakonda Diakonisside haiglas, 1904. aastast Kirurgilise Erakliiniku juhataja (tun-

tud rohkem Greiffenhageni haiglana, praegu hotell Santa Barbara Roosikrantsi tänaval), Tallinna Praktikaliste Arstide Seltsi esimees 1912–16, suri kopsupõletikku. Tallinna meestelauluseltsi "Revaler Liedertafel" ja "Revaler Vereins für Kammermusik" üks rajajaid, mängis viiulit.

⁵ Theodor Lajusi 1867–1894 juhitud saksakeelne erakool Tallinnas.

⁶ Revaler Gouvernements-Gymnasium (venestamise ajal nimetati Keiser Nikolai I Gümnaasiumiks, praegu Gustav Adolphi Gümnaasium), kus 1885. aastal oli 338 õpilast.

⁷ Matrikliraamatu sissekanne nr 14223 18. augustil 1889. Vt Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat, Bearbeitet von A. Hasselblatt und Dr. G. Otto, Dorpat 1889, lk 882; EAA 422-2-7631, lk 9.

⁸ Album Estonorum. Zusammengestellt von Axel v. Gernet. Zweite vermehrte Auflage, St. Petersburg 1896, lk 165; Otto Greiffenhagen registreeriti korporatsiooni liikmeks 9.02.1890 numbri all 994, tema vend Wilhelm oli registreeritud 7.02.1881 nr 862.

⁹ Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1891, Dorpat 1892, lk 163.

¹⁰ Hermann Hüffer (24.03.1830–15.03.1905) – õigusteadlane ja ajaloolane, õppis 1848–51 Bonnias ja Berliinis õigusteadust, habiliterus Bonnias 1855, erakorraline õiguse professor samas 1860 ja korraline prof 1873, Põhjasaksa Liidu riigipäeva liige 1867–70, avaldanud töid kirikuõigusest, biograafilisi uurimusi ning käsitlusi Saksamaa revolutsioonisõdadest.

¹¹ Peterburi ülikooli välja antud tõend Eesti Ajaloomuseumis Greiffenhagenite perekonnafondis, AM 65-1-20, l 10.

¹² O. Greiffenhagen, Jooni Tallinna Linnaarhiivi ajaloost, – Viiskümmend aastat teaduslikku tööd Tallinna Linnaarhiivis / Fünfzig Jahre wissenschaftlicher Arbeit im Revaler Stadtarchiv, Tallinn 1933, lk 5–21.

¹³ Liikmetunnistus alla kirjutatud 16.12.1918 AM 65-1-21, l 2. Vt ka Album Estonorum, Tallinn 1939, lk 335, alates 1921. a oli Greiffenhagen korrespondentliikmeks.

¹⁴ O. Greiffenhagen, Skandinawia wahekord Tallinnaga ja Eestimaaga 13. ja 14. aastasajal. – Tallinna 700-aastase juubelipiduks 1219–1919. Tallinn (1919). Samas ilmus ka näitusel välja pandud esemete, raamatute ja dokumentide nimekiri. Juba aastaid varem planeeritud juubel koos suurejoonelise näitusega korraldati vaatamata sellele, et 85 kasti Linnaarhiivi väärtuslikumaid dokumente, üks kast hõbedaga ja üks kast gobeläänidega, olid evakueeritud Moskvasse ja veel kestis Vabadussõda. Brošüür ilmus ka saksa keeles: Zur Feier des 700-jährigen Jubiläums der Stadt Reval 1219–1919 (sh O. Greiffenhagen, Skandinavische Beziehungen

zu Reval und Estland im 13. u.14. Jh.).

¹⁵ Linnaarhiivaar O. Greiffenhageni ja tema abiliste P. Johanseni ja E. Roseni poolt ümbertöötatuna ja täiendatuna ilmus G. Hanseni Tallinna linna arhiivi kataloog / Katalog des Revaler Stadtarchivs. Von Stadtarchivar G. Hansen. Zweite, umgearbeitete und vermehrte Auflage, herausgegeben von Stadtarchivar O. Greiffenhagen. I: Codices und Bücher; II: Akten; III: Urkunden-Regesten u. Register. Tallinn 1924–1926. See sai Kieli prof dr Fr. Rõrigi tunnustava arvustuse osaliseks "Hansische Geschichtsblätter'is" 52. Jahrg. 1927, Lübeck 1928, lk 182–183.

¹⁶ O. Greiffenhagen, Jooni... lk 19.

¹⁷ Estländische Literärische Gesellschaft asut. 1842 Tallinnas, 1919 registreeriti Eestimaa Kirjanduse Ühingu nime all. Eestimaa Kirjanduse Ühingu oli teadus- ja kultuurikeskus, mille tähtsus ulatus kaugelt väljaspoole baltisaksa rahvusgruppi.

¹⁸ AM 65-1-21, l 10.

¹⁹ "Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv und Kurlands" hakkas püsivalt ilmuma alates 1868. aastast, 1923. aastal nimetati ümber "Beiträge zur Kunde Estlands", mis ilmus 1939. aastani.

²⁰ AM 65-1-21, l 5.

²¹ Altertumforschende-Gesellschaft zu Pernau, AM 65-1-21, l 6.

²² AM 65-1-21, l 7.

²³ Grundriss einer Geschichte der baltischen Dichtung. Institut für Auslandkunde, Grenz- und Auslandsdeutschum, Leipzig 1928.

²⁴ G. Suits, Balti kirjandusloo katse. – Eesti Kirjandus nr 5, 1929, lk 193–209.

²⁵ O. Griffenhagen, Hildebrand Veckinhuseni ärikirjad. – Ajalooline Ajakiri 1924, lk 108–111; Saksa–Vene kaubandus keskajal. – Ajalooline Ajakiri 1924, lk 154–156.

²⁶ O. Liiv, N. Treumuth, Allikapublikatsioonidest Eesti iseseisvusaegses ajalookirjanduses. – Ajalooline Ajakiri 1/2, 1930, lk 77.

²⁷ Tallinna vanimad linna arveraamatud 1363–1374. / Die ältesten Kämmererbücher der Stadt Reval / 1363–1374. Herausgegeben von O. Greiffenhagen, Stadtarchivar. Tallinn 1927.

²⁸ O. Liiv, N. Treumuth, Allikapublikatsioonidest... lk 78.

²⁹ Tallinna kodanikkuderaamat 1409–1624 / Das Revaler Bürgerbuch 1409–1624. Herausgegeben von Otto Greiffenhagen. Tallinn 1932.

³⁰ O. Greiffenhagen, Jooni Tallinna Linnaarhiivi ajaloost. Viiskümmend aastat teaduslikku tööd Tallinna Linnaarhiivis / Fünfzig Jahre wissenschaftlicher Arbeit im Revaler Stadtarchiv. Tallinn, 1933, lk 5–21. Saksa keeles: Zur Geschichte des Revaler Stadtarchivs, samas, lk 39–58.

³¹ O. Greiffenhagen, Die Organisation des Archivwesen in Estland. Archivalische Zeitschrift III F 5, Bd. 38, München 1929, lk 302–305.

³² O. Greiffenhagen, Die Organisation des Archivwesens in Estland. *Minerva-Zeitschrift* 1929, 5 Jg. nr 6/7, lk 125–126.

³³ O. Greiffenhagen, Das Archivwesen in Estland. *Zeitschrift für osteuropäische Geschichte* V, H. I, 1931, lk 157–161.

³⁴ Vt O. Liivi kriitilist ülevaadet O. Greiffenhageni artiklite kohta "Varia" rubriigis. – *Ajalooline Ajakiri* 1930, nr 4, lk 236–239.

³⁵ Vt selle kohta lähemalt: L. Kõiv, Rudolf Kenkmaa – eestlane Tallinna Linnaarhiivis. – *Tuna* nr 2, 1999, lk 48–66.

³⁶ Rudolf Kenkman(n), 1935. a eestistatud Kenkmaaks (15.01.1898–26.04.1975), vt tema kohta lähemalt Tallinna Linnaarhiivi väljaannet Rudolf Kenkmaa 1898–1975. Koostaja P. Pillak, Tallinn, 1998.

³⁷ *Hommikuleht* 15.01.1934.

³⁸ R. Kenkman, Linnaarhiivis ei osata eesti keelt. Üks arhiivi väljaannete toimetajaist "Balti vendluse" liige. *Hommikuleht* 18.01.1934.

³⁹ Tallinna linnavalitsuse kaust nr 51 Tallinna linna osakondade ja asutuste asjaajamise ja arhiivide asjus. TLA 82-1-1450, l 2.

⁴⁰ TLA 82-1-1450, l 3.

⁴¹ TLA 82-1-1450, l 4.

⁴² Vt P. Pillak, Arhiivaar ja ajaloolane Paul Johansen – 95. – *Kleio* 1, 1997, lk 58–59.

⁴³ O. Greiffenhagen, Zur Geschichte des Revaler Vereins für Kammermusik. Tallinn, 1913, ja sellele kirjutatud täiendus: Der Revaler Vereins für Kammermusik in Kriegs- und Nachkriegszeit. Tallinn 1931.

⁴⁴ O. Greiffenhagen, Revaler Stadtmusikanten in alter Zeit. *Baltische Monatschrift* Bd. 55, 1903.

⁴⁵ Kristel Pappel, Muusikateater Tallinnas XVIII sajandi lõpus ja XIX sajandi esimesel poolel. – *Eesti muusikaloo toimetised* 2. Tallinn 1996, lk 7.

⁴⁶ A. V. Otto Greiffenhagen, *Revalsche Zeitung*, 20.06.1938.

⁴⁷ Hillar Saha (a-ni 1939 Hilarius Sakaria-Sakaris; 29.11.1899 Tallinn–12.11.1981 Tallinn) – muusikateadlane, helilooja ja esperantist. Lõpetas 1931 Tallinna konservatooriumi orel- ja kompositsioonerialal, töötas 1944–47 Teatri ja Muusika Muuseumis ning 1947–81 Tallinna Linnamuuseumis teadustöötajana. Tallinna Linnaarhiivi uurija alates 1930. aastast.

⁴⁸ H. Saha, *Muusikaelust vanas Tallinnas*. Tallinn 1972, lk 17–19.

⁴⁹ Eesti Nõukogude Entsüklopeedia 3. kd, lk 213 annab ekslikult Otto Greiffenhageni surmaaajaks 23.06.1938.

⁵⁰ Autor tänab dr Wilhelm Lenzi Bundesarchivist, kes selgitas välja haua asukoha: Süd 2, haud nr 704. Kahjuks ei ole haud tänaseni säilinud.

⁵¹ P. Johansen, Otto Greiffenhagen †. – *Revalsche Zeitung* 20.06.1938.

MAGISTRIVÄITEKIRI KATOLIKU KIRIKU MÄRTRIST EESTIS

Kindlasti olid vaid vähesed enne Jaan Krossi näidendi "Vend Enrico ja tema piiskop" lavaletulekut kuulnud peapiiskop Eduard Profittlichi nime. Kuid just selle traagilise isikuga on seotud katoliku kiriku taaselustamiskatse Eestis XX sajandil, millele tõmbas kriipsu peale Teine maailmasõda ja alanud Nõukogude okupatsioon. Juhuse tahtel valmis peaaegu samaaegselt Jaan Krossi näidendiga, mis peapiiskop Profittlichi osas suuresti toetub ajaloolistele faktidele, Saksamaal Profittlichile pühendatud ajaloouurimus.

1999. aastal kaitses ajaloolane Lambert Klinke Gießeni ülikooli juures oma magistriväitekirja "Erzbischof Eduard Profittlich und die katholische Kirche in Estland 1930–1942" (Peapiiskop Eduard Profittlich ja katoliku kirik Eestis 1930–1942). Gießeni ülikoolis õppis Klinke esialgu meditsiini ja seejärel aastatel 1993–1999 ajalugu, keskendudes Ida-Euroopale. 1992. aastal sattus ta Tartu lastekliinikule määratud meditsiiniabi transpordi saatjana õieti juhulikult Eestisse, kuid sellest külaskäigust tekkis tal püsiv huvi siinse maa ja rahva vastu. Sellest ajast peale on Klinke regulaarselt Eestit külastanud, 1994. aastal töötas ta Tartu Ülikooli Teabetalituse juures. Praegu on Klinke Gießeni ülikooli teadustöötaja ja koostab oma doktoritööd teemal "Katoliku kiriku osa Balti riikide identiteedi kujundamisel aastatel 1918–1940".

Oma magistritöös annab Klinke Profittlichi isiku kaudu ühtlasi ülevaate katoliku kiriku taastamis- ja arengupüüdlustest Eesti sõdadevahelisel iseseisvusperioodil. Töö on üles ehitatud kronoloogilisel printsiibil.

I peatükk vaatleb sissejuhatavalt poliitilist ja kiriklikku situatsiooni Eestis pärast Esimest maailmasõda. Kirikuõiguslikult oli katoliku kirik Eestis alates 1783. aastast kuulunud Mogiljovi diötsese alla. Pärast tsaaririigi kokkuvarisemist läks katoliku kirik Eestis 1918 Riias loodud diötsese alla.

II peatükk on pühendatud juba Profittlichi ajastule Eesti katoliku kirikus. Eduard Profittlich sündis 1890. aastal Birresdorfis Reinimaal, 1913. astus jesuiitide orduisse ja 1916 pühitseti alamdiakoniks. Tema haridustee lõppes Krakovis 1923/1924 filosoofia- ja teoloogiadoktoriks promovumisega. 1930. aastal saadeti ta, osalt ka tänu